

ТРАНСФОРМАЦІЯ ГЕОПОЛІТИЧНИХ ІНТЕРЕСІВ УКРАЇНИ

Стаття присвячена аналізу трансформації геополітичних інтересів України. Формування власної геополітики пов'язано з виваженим розумінням змін характеру геополітичних інтересів. Відбувається актуалізація розуміння трансформації геополітичних інтересів в ході глобалізації, регіоналізації як чинників глобального процесу для усвідомлення докорінних геополітичних інтересів української держави.

Ключові слова: трансформація, геополітичні інтереси, національні інтереси, вибори, глобалізація.

Прокопова О.А.

ТРАНСФОРМАЦИЯ ГЕОПОЛИТИЧЕСКИХ ИНТЕРЕСОВ УКРАИНЫ

Статья посвящена анализу трансформации геополитических интересов Украины. Формирование собственной геополитики связано с четким пониманием изменений характера геополитических интересов. Происходит актуализация необходимости рассмотрения трансформации геополитических интересов в ходе глобализации, регионализации как элементов глобального процесса для осознания коренных геополитических интересов украинского государства.

Ключевые слова: трансформация, геополитические интересы, национальные интересы, выборы, глобализация.

Prokopyova O.

THE TRANSFORMATION GEOPOLITICAL INTERESTS OF UKRAINIAN

The article generation own geopolitical depends on the understanding of changes the character of geopolitical interests with transformation of a geopolitical view of the world: there is an integration of subjects of political process which update necessity of consideration the transformation of value the geopolitical interests during globalization. The factor of global process for an exit to the decision of the major question – comprehension of radical interests of the Ukrainian state which should become the important factor in development geopolitical interests.

Key words: transformation, geopolitical view, geopolitical interests, globalization, choices.

Припинення ідеологічного протистояння двох систем призвело до корінних геополітичних змін в світі. Актуальність теми обумовлена тим, що сучасні політичні відносини характеризуються загостренням боротьби різних блоків, союзів, альянсів, неурядових організацій за сфери впливу.

Геополітичні інтереси провідних держав світу виступають рушійною силою сучасних політичних процесів, оскільки детермінує характер відносин між державами, пов'язаних з вирішенням територіальних і ресурсних проблем.

Метою статті є виявлення особливостей, напрямків і параметрів трансформації геополітичних інтересів України та інтеграційної стратегії в контексті аналізу їх динаміки.

Завдання статті полягає в розкритті сутності геополітичних інтересів як рушійної сили двох основних тенденцій сучасного політичного процесу – глобалізації та регіоналізації.

Зазначимо, що методологічна база дефініційного розуміння парадигми геополітичного інтересу була закладена в працях Р. Нібура, Ч. Бирди, Дж. Розенау, Р. Арона та інших. В вітчизняних наукових публікаціях вищезазначена проблематика часткова була розглянута В. Дергачовим, В. Ліпканом, В. Лановим, А. Гальчинським, В. Кириченком та іншими.

Аксіомою геополітики є те, що і національний, і державний інтереси обумовлюються з одного боку геополітичними факторами: місцем на географічній мапі світу, ресурсами, економічним розвитком, воєнною могутністю держави, а з іншого – геополітичними інтересами. На міжнародній арені представляти геополітичні інтереси можливо тільки через державу. Основні цілі, що стоять перед геополітичними, національними та державними інтересами – це збереження суверенітету та цілісності, забезпечення державної та національної безпеки, зміцнення державного та національного добробуту.

Особливої актуальності набуває питання артикуляції геополітичних інтересів, які в сучасних умовах виявляються, насамперед, у забезпеченні державної безпеки, збереженні його місця й ролі на міжнародній арені, досягненні стійкого розвитку на шляху демократизації й загального цивілізаційного підйому. У сформованій геополітичній ситуації стає необхідним усвідомлення докорінних геополітичних інтересів української держави, що може стати важливим фактором у зміцненні національно-державної ідеї.

Дослідник О.М.Паламарчук вважає, що геополітичні інтереси країни пов'язані насамперед із зовнішніми аспектами її розвитку і виникають завжди у конкретному регіоні, країні (географічна ознака) [1, с.7]. На формування геополітичних інтересів впливає економічна діяльність країни у певному регіоні світу або континенту; економічне співробітництво з конкретною країною та його здійсненням через її територію (шляхи сполучень, магістральні трубопроводи); військові, етнічні, екологічні чинники тощо. А. Файоль вказував на такий засіб реалізації геополітичних інтересів відповідно до якого „країна повинна просувати свої інтереси, якщо необхідно, то силоміць, без обліку вимог моралі й врахування інтересів інших країн” [2, с.162]. Повинна бути повна перевага перед іншими країнами в економічній, технологічній, соціальній, культурній сферах. В разі потреби використовувати такі засоби як політичний і економічний контроль, пресинг, шантаж, тиск, махінації. Як бачимо, геополітичні інтереси держав, прагматичні, якщо не сказати егоїстичні. Безпека держави виступає домінуючим геополітичним інтересом, одним з елементів національного інтересу держави, що забезпечує йому поряд з іншими елементами оптимальне існування.

Треба зазначити, що завжди ресурси держави (природні, демографічні тощо) розглядаються насамперед в плані нарощування військової сили, максимізації можливостей компенсації недоліків місця розташування держав або їх коаліцій. Оскільки в сучасних умовах основна боротьба за сфери впливу, що досягає розмаху боротьби за перерозподіл світу, ведеться в першу чергу економічними засобами, то економічна міць і комплекс умов, що її забезпечують, стають одними з найважливіших, але аж ніяк не одиничними показниками геополітичного впливу держави. Тому зараз геополітична могутність країни – це комплексний показник взаємодіючих у системі факторів, одним з яких є структура й спрямованість геополітичних інтересів держави.

В. Дергачов зазначає, що в рамках багаторівневої динамічної системи геополітичних інтересів виділяють два рівні. Перший – група фундаментальних, довгострокових інтересів, які практично не змінюються або змінюються дуже повільно. Інша група – інтереси ситуативного характеру. Їх предметом є цілі, які формуються за результатом

досягнутої згоди або компромісу у вирішенні протистояння, протиборства. У реальній політиці місце цих двох груп інтересів визначається конкретними умовами й залежить від співвідношення сил, наявності можливостей для проведення власних фундаментальних інтересів [3].

Вирішальну роль у формуванні, функціонуванні, забезпеченні ефективності системи геополітичних інтересів відіграє, з одного боку, адекватне матеріальному й духовному потенціалу народу усвідомлення національних цінностей, ідей і цілей, з іншого боку – їх закріплення в політичній, соціально-економічній організації суспільства, державному й культурному будівництві, у практичній політиці. Національні цінності, інтереси й цілі – триада першоджерел, основних рушійних сил системи геополітичних інтересів, які визначають її зміст, характер, конфігурацію, спрямованість.

Життєво важливі національні геополітичні інтереси пов'язані з захистом національних цінностей, девальвація й втрата яких ставлять під питання безпеку або навіть саме існування народу. До таких геополітичних інтересів можуть бути віднесені: суверенітет, державна й територіальна цілісність, ефективна система оборони й безпеки, відбиття агресії, запобігання війн.

Не можна не відмітити той факт, що сьогодні значно активніше в політичній сфері починає застосовуватися геополітична аргументація. По суті, геополітика стає новою ідеологією, тим „наріжним каменем”, що заважає затвердити безконфліктний світ, структуруючи геополітичні інтереси на три компоненти: геополітичну практику, геополітичну ідеологію й геополітичну науку. Саме вони є невід'ємною частиною суспільної свідомості, у якій одержують теоретичне вираження різноманітні інтереси й цінності різних суб'єктів соціального життя. Особливістю нашого часу стало те, що з'явилися нові форми ідеології, що відбивають інтереси союзів держав, блоків, альянсів, створюваних для досягнення фундаментальних цілей викликаних до життя процесами глобалізації, інтеграції, регіоналізації. Основне протиріччя епохи трансформуються в сферу відносин між державами, що розрізняються рівнем розвитку і географічним положенням.

Виходячи з реалій сьогодення нова фундаментальна геополітика може аналізувати розвиток подій з урахуванням геополітичних інтересів не тільки на глобальному, але й на регіональному, субрегіональному і навіть внутрішньодержавному рівнях. Геополітика сучасності – це сукупність десятків, навіть сотень паралельних і пересічних процесів з властивостями, що відбивають взаємодію інтересів різних держав.

Тому формування власної геополітики, геополітичних інтересів пов'язано з виваженим розумінням національного інтересу й того місця, яке він повинен займати в співробітництві з іншими країнами.

Як приклад можна проаналізувати функціонування українських транспортних коридорів. Через територію України проходить три з десяти європейських транспортних коридори, так званих, Кіпрських, або Хельсінкських транспортних коридори. Причому це три найважливіші транспортні коридори. Один із них простягається з півночі Італії через територію України на схід. Сьогодні є бажання Франції розвивати цей коридор на Захід. Інший транспортний коридор з Брюсселя через Берлін також в Україну та на Захід. Третій транспортний коридор – Скандинавія, Прибалтика, Балкани. Україна має сфокусувати сьогодні всі зусилля, аби ці транспортні коридори повноцінно функціонували.

Інший напрям, це збереження будь-якими засобами нашого значення як транзитної країни для російських енергоресурсів. Сьогодні Україна може втратити це значення, причому як з ініціативи Росії, так і з ініціативи Європейського Союзу. Ми маємо розглядати всі проекти, такі як „Набукко”, „Південний потік”, „Північний потік” та інші та спрямувати дипломатичні, економічні та політичні зусилля на те, щоб ці проекти не розвивалися. А в регіоні Чорного моря Україна має запропонувати не конкурентні проекти, які б конкурували між собою, а проекти, які взаємодоповнювали би одне одного.

Але проблема полягає не в тому, що більшість країн регіону лобіюють власні проекти з видобутку та транспортування енергоресурсів – це нормально, адже кожна з них прагне бути незалежною, як політично, так і енергетично. Навіть не проблема, що вони проектують свої проекти в обхід України, з їхнього боку це теж нормально, адже імідж нашої країни, як партнера в транзиті не дуже позитивний. На наш погляд, проблема полягає в тому, що Україна втрачає гео економічний вплив в регіоні. Враховуючи ризик виникнення несподіваних проблем з українського боку (в більшій мірі через внутрішньополітичну нестабільність в країні), більшість міждержавних бізнес-проектів уходять з держави.

Обмеженість, копірвання у внутрішньополітичному протистоянні, перебування у стані перманентних виборів не дає змоги українським політикам міркувати глобально, або хоча б континентально. Наша держава і, зокрема, її керманічі, абстраговані від стратегічного планування, а зовнішня політика України не спрямована на розбудову та зміцнення власних геополітичних і гео економічних факторів.

Зазначимо, що важливими чинниками нестабільності для України все ще залишається слабкість політичної еліти. Можна констатувати недостатність політичного бачення національного масштабу. Превалює лобювання регіональних, кланових, групових та інших інтересів, які не сприяють формуванню загальнонаціональної згоди, а навпаки, порушують інтегративні тенденції. Спрямування до партикулярних цілей сьогодення окремими політичними акторами превалює над довгостроковими загальнонаціональними пріоритетами. Політична еліта в Україні демонструє не лише нехтування національними інтересами задля кланових егоїстичних, вона характеризується більшістю якостей, прийнятих для „роз'єданого” типу еліт, що панує при нестабільних режимах влади, яким властиво коливання між авторитарними та демократичними формами правління. До цих якостей відносяться: ситуативність союзників, нерозбірливість при їх визначенні щодо переконань і норм політичної поведінки, схильність до конфронтаційних методів діяльності, зазіхання на правомірність існування тих чи інших соціально-політичних інститутів, превалювання оцінки політики за моделлю «переможець отримує все». Роз'єданість української політичної еліти більш виглядає як кон'юнктурною, ніж принципово світоглядною. Отже, для успіху геополітичних трансформацій необхідно досягнення консолідації еліти задля ефективної реалізації національних інтересів; становлення у перспективі консенсусно об'єднаної еліти, яка забезпечує гармонізацію різних інтересів у політичному полі.

Таким чином можна відмітити, що формування геополітичного інтересу відбувається через існування двох груп факторів. З одного боку, це „загальні інтереси”, які детермінуються реаліями та засадами зовнішньою політикою держави. З другого боку існують „специфічні інтереси”, які обумовлені не тільки геополітичними факторами, але й виступають деяким чуттєвим сприйняттям конкретної ситуації тими чи іншими політичними акторами. Тобто це є свого роду конвенції, що формуються і фіксуються в рамках відкритої суспільної дискусії. Причому в якості такого роду акторів виступають політична еліта, політичні лідери або партії, державні або недержавні організації, групи тиску та т.п.

Аналізуючи трансформацію геополітичних інтересів України треба використовувати принцип всебічності та плюралізму. Предметом уваги мають стати геополітичні орієнтації акторів політичного поля, які особливо проявляються під час президентських та парламентських виборчих кампаній.

За роки незалежності українська політична еліта була не в змозі дати чіткої відповіді щодо геополітичних пріоритетів держави. Як відомо, Президент Л. Кучма виступав та багатовекторну політику. Президент В. Ющенко втілював європейські та євроатлантичні цінності. Президент В. Янукович виступає за рівноправне співробітництво як з Росією так і з ЄС, США та їх структурами.

Президентські вибори 2010 р. та парламентські вибори 2006 р. наочно продемонстрували поглиблення геополітичного (цивілізаційного) розколу України. Вже через рік після „оранжевої революції” правлячий блок „Наша Україна” зазнав поразку на виборах отримавши 13,95% голосів, виборчий блок «Блок Юлії Тимошенко» вийшов на друге місце з 22,29 % голосів, а перше місце посіла Партія Регіонів з 32,14% голосів. Президентські вибори 2010 р. підтвердили наявність геополітичного розколу, коли східна Україна проголосувала за В. Януковича (33%), а західна за Ю. Тимошенко (27%) [4].

Якщо ставити питання таким чином: або Захід, або Схід, – то вибір шляхів ефективного розвитку буде свідомо обмеженим у геополітичному і нераціональним у соціальному відношенні. Для України важливим у сенсі використання досвіду модернізації західної і східної суспільних систем є визначення механізмів взаємодії національної культури з такими, що впродовж століть перебували з нею у продуктивній взаємодії. Саме такий підхід є найбільш вірогідним варіантом конструктивної відповіді на ті загрози і труднощі внутрішнього та зовнішнього характеру, з якими останнім часом зустрічається Україна. Органічний симбіоз західної і східної моделі суспільної модернізації в умовах інтенсифікації транснаціональних відносин має незаперечні переваги.

Геополітична невизначеність компрометує не тільки вищих посадових осіб, а й державу в цілому. Ейфорія, що супроводжувала перші півріччя 2005 року, пов’язана з виборами Президента України, змінилась на «паралічний» стан державної влади, а в останні місяці перейшла на «конвульсивний» стан, коли відбувались різкі переходи від зтяжної депресії до короткочасної агресивності і навпаки. Разом з цим йшла постійна боротьба між законодавчою і виконавчою гілками державної влади, яка після змін до Конституції 2004 р. мала ще більше повноважень. Політична еліта, що прийшла до влади, виявилася нездатною вирішувати загальнодержавні проблеми. Не спрацював визначений Конституцією механізм стримувань і противаг діяльності владних структур; не вдалося запровадити верховенство закону в усі сфери громадського життя. Країна переживає своєрідний „синдром політичної перетомі”.

На нашу думку, все це свідчить про відсутність у державі дієвих механізмів примусового характеру здійснення державно-владних функцій, обов’язкового дотримання усіма суб’єктами політичного процесу законності і правопорядку. Зазначимо, що примусова функція державно-владних структур, особливо органів виконавчої влади та силових структур у цивілізованих країнах, полягає у захисті конституційних прав і свобод громадян, у тому числі і захист людини від свавілля з боку іншої або певної частини державного апарату, яка, замість ефективного надання управлінських послуг, займається всіяким утиском громадян, а саме – хабарництво, тяганина, корупція тощо. Якщо екстраполювати це поняття на дійсність, то можна констатувати, що існуюча система державної влади не тільки не має в очах населення належного авторитету, але не виконує й належних їй примусових функцій.

Тому цілком природне, що на сучасному етапі, під час кризових явищ в державі потрібне не послаблення, а, навпаки, посилення ролі інституту президентства. На нашу думку, Конституційне закріплення президентсько-парламентської форми правління в жовтні 2010 р., з точки зору потреб сучасного суспільства виступає найбільш оптимальним рішенням.

Але слід пам’ятати світовий досвід вищезазначених демократичного перетворень. Наприклад, в Латинській Америці, після конституційних трансформацій відбулося посилення президентської влади, налаштованої на популістські, часом авторитарні методи; існування розбіжності між передвиборчими обіцянками політичної еліт та її практичною реалізацією; слабкість парламенту; відчуження народу від партій, які, на думку народу, захищають здебільшого елітарно-кланові інтереси. Усі ці чинники вказували на існування в державі кризи легітимності влади. Дослідник О. Строганова відзначила, що люди за таких умов не почуваються інтегрованими до партійно-політичної

системи, схильні до віри в окремих кумирів, або ж впадають в політичну апатію, або звертаються до екстремальних форм протесту, стають легкою здобиччю для впливів мафіозних угруповань [5, с.50].

Аналізуючи всі вищезазначені факти, відмітимо, що пріоритетним завданням для України виступає процес визначення своїх геополітичних інтересів з урахуванням складної системи інтересів різних країн та сучасного розкладу сил — економічних, політичних, військових, духовних. У різних зовнішньополітичних вимірах міжнародних відносин держава може виступати як «країною-суб'єктом», так і „країною-об'єктом”. Це залежить від наявності необхідних ресурсів, вірно побудованої стратегії та її послідовного втілення. Метою реалізації геополітичних інтересів країни є те, щоб не перетворитися на об'єкт міжнародних відносин.

ЛІТЕРАТУРА

1. Поламарчук М.М. Економічна і соціальна географія України з основами теорії: Посібник для викладачів / М.М.Поламарчук, О.М. Поламарчук. – К.: Знання, 1998. – С.4–16.
2. Файоль А. Управление – это наука и искусство / А. Файоль, Г. Эмерсон, Ф. Тейлер, Г. Форд. – М.: Республика, 2008. – С. 160–167.
3. Дергачев В.А. Геополитика / В.А. Дергачев. – М.: ЮНИТИ-ДАНА, 2004. – С.44–57.
4. Результати голосування [Електронний ресурс] – Режим доступу: // <http://www.byut.com.ua>.
5. Строганова Е.Д. Специфика демократического правления в Латинской Америке / Е.Д. Строганова // Полис. – 2009. – №3. – С.50–51.